

VATROSLAV JAGIĆ I BEČKA SLAVISTIKA

Tema ovog izlaganja, to jest Bečka slavistika i Vatroslav Jagić, znači ustvari preklapanje dviju samih po sebi velikih tema koje u načelu nisu ovisne jedna o drugoj. Izvanredno je naime važno govoriti o ulozi Beča u slavistici uopće, prije Jagića, u Jagićevo doba i nakon Jagića, kao i govoriti o ulozi samoga Jagića u cjelini, uzevši u obzir i svu izvanrednu Jagićevu slavističku djelatnost između dvaju njegovih bečkih razdoblja, početnoga kraćega u doba studija, i mnogo dužeg završnoga, koje obuhvaća punih 37 godina, do smrti u Beču. Obje su te teme, kao i samo njihovo prepletanje, srećom već toliko obrađivane u slavističkoj literaturi da bi se o njima moglo govoriti danima i danima.¹ Ja ću ipak nastojati da iznesem neke osnovne teze koje kombiniraju cjelinu obiju navedenih tema, ne zadržavajući se previše na konkretnostima. Nadam se da će tako i sama današnja tema biti jasnija, objektivnija i plastičnija.

Slavistika ili slavenska filologija u današnjem širem smislu razmjerno je mlada znanstvena disciplina. Postoji naime tek u posljednja dva stoljeća, devetnaestom i dvadesetome. Naravno, ovdje je riječ o filologiji u širem smislu, to jest o znanstvenoj disciplini koja obuhvaća znanost o jeziku, znanost o književnosti i samu filologiju u užem smislu, sve u odnosu na slavenski svijet u cjelini. Tako široko shvaćena slavenska filologija jedva da je mlađa od svojih inače prilično različitih sestara, germanske i romanske filologije. Od njih se ona sama i bitno razlikuje. Istina jest da je za proučavanje pojedinoga

¹ Zato iznosim samo dva kratka priloga dvojice Jagićevih nastavljača na samoj bečkoj Slavističkoj katedri: Josip Hamm: *Jagić, Vatroslav*. – *Enciklopedija Jugoslavije*, V. svezak. JLZ. Zagreb, 1988. Str. 747ab–748ab; Radoslav Katičić: *Život i djelo Vatroslava Jagića*. – “Enciklopedija moderna”, god. XVIII, br. 48, str. 60–62; Zagreb, 1998.

romanskog jezika opći romanistički lingvistički aspekt podjednako važan kao opći slavistički za pojedine slavenske jezike (doduše, na različite načine), dok je u germanistici kao cjelini takav odnos osjetno manje važan. No za pojedinu romansku ili pojedinu germansku književnost opći literarni romanistički ili opći literarni germanistički aspekt neusporedivo su manje bitni nego opći literarni slavistički za pojedinu slavensku književnost.

U samoj je pak slavistici jasno uočljiva vrlo velika i specifična razlika između XIX. i XX. stoljeća, razlika kakve u takvu obliku i razmjeru nema ni u romanistici, ni u germanistici, ni u drugim sličnim filologijama. Slavenska filologija imala je naime u XIX. stoljeću uvijek jednu središnju osobu koja je bila neosporan autoritet za cijeli ondašnji slavenski svijet, za sve grane slavistike. Takvih pojava nije bilo u drugim filologijama, u svakoj je uvijek bila u pitanju nekolicina više-manje ravnopravnih vrhunskih autoriteta, posvećenih ujedno raznim disciplinarnim granama. I upravo u tom specifičnom slavističkom smislu Beč je imao posebno, jedinstveno mjesto u slavistici XIX. stoljeća.

Poznato je, doduše, da je češki filolog Josef Dobrovský (1753–1829) bio utemeljitelj slavističke znanosti kao takve. Istina, on je uglavnom radio u svojoj Češkoj i u svoje doba nije mogao imati posebnih slavističkih dodira s Bečom, jer tada još nije bilo slavistike u Beču, no ipak je imao određene općefilološke i općelingvističke veze s austrijskim i njemačkim kolegama, tako da Dobrovskog možemo smatrati i jednim od prethodnika indoeuropeistike (no to je druga tema). Bitno je pak da je u prvoj četvrtini XIX. stoljeća Dobrovský imao razmjerno bliske veze sa Slovencem Jernejem Kopitarem (1780–1844), koji je živio u Beču i koji se u nekoj mjeri može posredno smatrati učenicom Dobrovskog. Stoga je ujedno donekle i prirodno da položaj Dobrovskog kao središnjeg lika slavenske filologije nasljeđuje upravo Kopitar, a time ujedno i Beč postaje najvažnijim, glavnim i općepriznatim središtem slavističke znanosti i to će praktički ostati gotovo sve do Prvoga svjetskog rata. Kao uostalom ni sam Dobrovský, ni Kopitar se ne posve-

čuje sveučilišnoj karijeri, ali njegov je općefilološki rad stvorio sve uvjete da Beč postane glavnim slavističkim sveučilišnim centrom. To će ostvariti Franc Miklošič (1813–1891), također Slovenac, koji je Kopitara naslijedio u svojstvu prvaka svjetske slavistike i koji je postao voditeljem Katedre za slavistiku na Bečkom sveučilištu.

Genijalnoga, ali malo nesređenoga Kopitara zamijenio je dakle u slučaju centralne slavističke ličnosti Miklošič, tipičan kabinetski učenjak, sreden i sustavan. Odnosi između Kopitara i Miklošiča nisu možda uvijek bili naj sretniji, ali kada Miklošiča nasljeđuje Hrvat Vatroslav Jagić (1838–1923), onda je riječ gotovo o idealnom odnosu učitelja i učenika, jer je njihovo poznanstvo bilo nekoliko desetljeća starije od vremena kada je Jagić 1886. preuzeo Miklošičevu bečku Slavističku katedru. Vremenski odnosi u slavistici XIX. stoljeća vide se najbolje po omjeru godina rođenja i smrti glavnih protagonista: god. 1829. umire Dobrovský, a Kopitaru je 49 godina, god. 1844. umire Kopitar, a Miklošiču je 31 godina, god. 1881. umire Miklošič, a Jagiću su 53 godine.

Koje su bile okolnosti odsudne za činjenicu da je u cijelom XIX. stoljeću uvijek postojala jedna središnja ličnost koja je u slavistici bila od autoriteta za cio tada slavistički svijet, kao i za činjenicu da je u tom kontekstu Beč nesumnjivo i neprijeporno imao glavnu ulogu. Uostalom, od navedene četvorice, trojica su veći ili najveći dio života djelovali u Beču i umrli u Beču (Kopitar, Miklošič, Jagić). Za te činjenice postoje posve normalni i racionalni razlozi.

Nema sumnje da su sve četiri centralne slavističke ličnosti XIX. stoljeća bile učenjaci izvanrednih sposobnosti, ali kako bi one mogle doći do punog izražaja, bilo je potrebno nekoliko uvjeta. U prvom redu, tada u svijetu još nema – gotovo da nema bar do posljednje četvrtine XIX. stoljeća – istaknutih slavista iz neslavenskih naroda. Zatim, sama se slavistika tek stvara pa je u jednoj osobi moguće imati pregled nad svim slavističkim granama, to jest jezikoslovnom, književnom i uže filološkom. Osim toga paleoslavistička su istraživanja bila tad svojevrsan uvjet za nacionalne slavenske filologije, koje će se

tek razvijati, a Beč je u tehničkom smislu bio najpogodnijim mjestom za ozbiljno proučavanje (staro)crkvenoslavenskih spomenika i njihova jezika. Uz te okolnosti bilo je za bečku ulogu bitno da su slavenske zemlje u usporedbi s Austrijom bile razmjerno ili posve zaostale u općefilološkom istraživačkom smislu – jedino je velika i nezavisna Rusija imala određene uvjete, ali u ruskim su znanstvenim središtima u većem dijelu XIX. stoljeća prevladavala samo ruska i (staro)crkvenoslavenska filološka istraživanja. Neslavenske zemlje nisu pak Beču mogle biti konkurencijom u slavističkim pitanjima, a opći austro-ugarski uvjeti velike carevine, u kojoj polovicu stanovništva čine pripadnici sedam ili osam slavenskih naroda,² omogućivali su, posve razumljivo, da sve te okolnosti dođu do punog praktičkog izražaja.

Životopis Vatroslava Jagića objašnjava kako je on uza svu svoju genijalnost bio praktičnim svojim životnim vijekom upravo predodređen da postane posljednjim velikim svećenikom slavističke znanosti.

Rodio se god. 1838. u Varaždinu. Gimnaziju je završio u Varaždinu i Zagrebu. U ranoj mladosti doživljava zbivanja 1848. i 1849, koja su u Varaždinu bila osobito dramatična. Studira u Beču 1856–1860. klasičnu filologiju kao stipendist, ali veoma ga zanima slavistika pa sluša i Miklošičeva predavanja. Miklošič ga kao mladića uvodi u svoj slavistički krug i s Miklošičem i s tim krugom Jagić nikad više nije prekidao veze. U desetljeću od 1861. do 1870. radi u Zagrebu kao profesor na gimnaziji sve do otpuštanja s posla iz političkih razloga. Za zagrebačkog službovanja odmah razvija svestranu kroatističku i slavističku djelatnost s puno uspjeha i priznanja, pa je već 1869. postao pravim članom Jugoslavenske akademije znanosti u Zagrebu (danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti) kao i dopisnim članom Ruske akademije nauka u Petrogradu i Društva srpske slovesnosti u Beogradu.

² To su Česi, Slovaci, dio Poljaka i Ukrajinaca, Slovenci, većina Hrvata, dio Srba i od 1878. Muslimani/Bošnjaci.

Treba ipak reći da politički progon nije bio jedinom razlogom što je Jagić odlučio otići iz Zagreba. Shvatio je naime da u skućenoj zagrebačkoj sredini nema pravih uvjeta za široku znanstvenu slavističku djelatnost kakvu je zamišljao. Zato godine 1871. odlazi na mjesto izvanrednog sveučilišnog profesora poredbene filologije u Odesi. No ni tamo mu nije odgovarala klima (ne samo znanstvena klima nego ni ona obična meteorološka), pa već 1874. prelazi u Berlin, gdje osniva Katedru slavenske filologije. To je pravo mjesto za Jagića. Tu se može razmahati prema vlastitim shvaćanjima, u punoj mjeri, nema ništa naslijeđeno i unaprijed određeno. U Berlinu osniva "Archiv für slavische Philologie", koji će postati centralnim znanstvenim slavističkim časopisom na svijetu i koji će Jagić nastaviti uređivati punih četrdeset i pet godina, dakle još dugo nakon što je 1880. napustio Berlin. God. 1880. postaje redovitim članom Ruske akademije nauka u Petrogradu i tamo ujedno preuzima Slavističku katedru.

Boravci u Berlinu i Petrogradu bili su veoma bitni za sazrijevanje Vatroslava Jagića u općepriznatu središnju slavističku ličnost. Boravak u Njemačkoj osnažio je njegove općelingvističke horizonte, prvenstveno u indoeuropeistici, u kojoj su Nijemci tada imali vodeću ulogu u svijetu. Boravak u Rusiji neposredno ga je upoznao s ruskom, u međuvremenu već prilično visoko razvijenom slavenskom filologijom. Rad u Rusiji imao je za Jagića još jednu prednost. On kao izvanredan poznavatelj i stilist na njemačkom uspijeva temeljito svladati ruski jezik, kojim poslije suvereno vlada i na kojem odlično piše. No ni u Petrogradu Jagić ne ostaje dugo.

Na ispražnjenu bečku Slavističku katedru svoga prethodnika Miklošiča, na Miklošičev poziv, dolazi Jagić god. 1886. i ostaje na njoj sve do umirovljenja 1908. Bio je dakle na toj katedri cijele 22 godine, a na sveučilištima u Odesi, Berlinu i Petrogradu samo 16 godina. Uzmemo li uz to još i zagrebačko razdoblje rada na gimnaziji (1861–1870) i bečko razdoblje od umirovljenja do smrti (1908–1923), izlazi da je u Beču, ne računajući 5 studentskih godina, živio i radio punih 37 godina, a u ostala četiri grada zajedno samo 25.

Sa Zagrebom je Jagić stalno održavao veze, što je i prirodno, jer Hrvatska mu je bila domovinom. No to su ipak bile veze iz veće ili manje udaljenosti i ne mogu se usporediti s pravom, konkretnom prisutnosti, što je za Hrvatsku bilo prilično kobno. Jagićev svjetski autoritet nije iz daljine mogao učinkovito utjecati na djelovanje takozvanih hrvatskih vukovaca na čelu s mađaronom Tomislavom Maretićem. Sam Jagić se i nije iz svoje daljine mogao dobro snalaziti u hrvatskim filološkim prilikama, otežavala su mu to i tadašnja opća slavistička shvaćanja u kojima je i on sam bio sudionikom.³ No on se ipak trudio i pokušavao intervenirati i pomoći, tako da su pretjerana neka predbacivanja koja mu se danas stavljaju u grijeh.

Ta pitanja nisu do danas iscrpno i objektivno obrađena, no kako se ona ne odnose izravno i specifično baš na Beč, valjat će ih ovdje ostaviti po strani. A za našu temu važno je naglasiti da su se glavne Jagićeve stvaralačke ideje rodile u Berlinu i Petrogradu, ali ostvarivanje im je bilo u bečkom razdoblju. Možda je najvažnija bila inicijativa za pokretanje *Enciklopedije slavenske filologije* na ruskom jeziku (*Enciklopedija slavjanskoj filologiji*). Još 1892. Jagić je razrađivao planove, no tek god. 1903. donesena je na Kongresu ruskih filologa u Petrogradu i odluka o izdavanju. Od predviđenih više od 30 svezaka, izašlo je do Prvoga svjetskog rata samo 11, od kojih je bez sumnje najvažniji *Istorija slavjanskoj filologiji* kao VIII. knjiga (Petrograd, 1910). To nije povijesna faktografija nego izvanredna sinteza s lucidnim ocjenama i procjenama. Nakon Prvoga svjetskog rata ta enciklopedija više ne izlazi, što je neprocjenjiva šteta.

Nema smisla nabrajati puste naslove Jagićevih djela, književnopovijesnih, filoloških, gramatičkih, dijalektoloških, jezičnoporedbenih, ili po drugome kriteriju kroatističkih, serbističkih, bohemističkih, polonističkih, rusističkih, općeslavističkih i, prije svega, paleoslavističkih, jer je crkvenoslavenska

³ To je začarani krug: da je i ostao u Zagrebu, nikada u našim uvjetima ne bi došao do ugleda i autoriteta kakve je stekao u velikim svjetskim središtima, pa i opet ne bi mogao u bitnoj mjeri djelotvorno utjecati na domaće prilike.

problematika uvijek bila u središtu Jagićevih interesa. To se sve može naći u priručničkoj literaturi, u slavističkim bibliografijama i u prilogima i raspravama o samome Jagiću.⁴ Važnije će biti da u završnom dijelu iznesemo neke zaključne misli i o Jagiću i o Bečkoj slavistici.

Nakon Vatroslava Jagića nema više same one uloge koju bi mogla odigrati kakva nova središnja slavistička ličnost sa svjetskim ugledom. Ne zato što možda više ne bi bilo duhova tako kvalitetnih kao što je bila vodeća slavistička četvorka XIX. stoljeća, nego zato što su se u XX. stoljeću vrlo uspješne slavistike razvile i u neslavenskim zemljama, u Njemačkoj, Francuskoj, Engleskoj, Sjedinjenim Državama, Nizozemskoj, u nordijskim zemljama, a i u Belgiji, Švicarskoj, Rumunjskoj i Mađarskoj, pa je to postalo nemoguće ravnati iz jednog centra. I zato što je slavistika i u samim slavenskim zemljama stekla razinu na kojoj više nisu bili potrebni impulsi i usmjeravanja sa strane. I zato što je za početni razvoj nacionalnih slavenskih filologija bila potrebna jedna određena razina opće slavistike, a tu je zadaću izvršila slavistika XIX. stoljeća, te se bez nacionalnih razrada i kompletizacija ta razina više nije mogla dalje podizati, pa je u XX. stoljeću težište prešlo na nacionalne slavenske filologije.⁵

Iz toga svega vidljivo je i zašto Beč, ostajući jednim od najvažnijih slavističkih središta u svijetu, nije više mogao igrati ulogu koju je imao u XIX. stoljeću. Nije dakle riječ samo o raspadu višenacionalne Habsburške Monarhije, iako je i taj moment bio u stanovitoj mjeri važan. No, kao što sam već rekao, Beč je i nakon Vatroslava Jagića igrao jednu od vodećih uloga u slavističkom svijetu, a u tome su nesumnjivo velike i one izvanredne zasluge trojice Hrvata koji su nakon Jagića bili na čelu Bečke slavistike. Ali važno je kako Beč ima i uvjete da tu

⁴ U Hammovu prilogu iz bilj. 1 nalazi se i bibliografija najvažnijih radova o Jagiću.

⁵ Usputno bih rekao do je na koncu XX. stoljeća i ta faza premašena i da se nacionalne slavenske filologije ne mogu više razvijati kao dosada bez jednoga bitno novog općeslavističkog pristupa (kojemu se, uostalom, već naziru obrisi).

svoju ulogu još intenzivira sa svojim položajem na granici slavenskog svijeta. Ako itko ima uvjet da postane tumačem između slavenske i neslavenske Europe, onda je to sigurno Beč. Razumije se, možda ne samo u filologiji.⁶

Hrvatski profesori na Bečkoj slavistici, 2005.

⁶ Nije baš slučajno da se u Beču održava natprosječno mnogo međunarodnih sastanaka, savjetovanja, simpozija i kongresa, da se množi broj raznih međunarodnih institucija i slično.